

УДК 37.014-027.232 (477.43)
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.90.26>

I. М. Шоробура

доктор педагогічних наук, професор, ректор
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ОСВІТА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

В статті розкрито особливості розвитку освіти Хмельниччини в умовах воєнного стану, показано основні її виклики. Зокрема, це потенційна загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмежений доступ до базових потреб людини; масштабні руйнування освітньої інфраструктури; вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України; видатки на розвиток освіти у воєнний час.

Відзначено, що Хмельниччина була першою в Україні, де відкрито Освітній хаб. Зокрема, адміністрація, викладачі та студенти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії активно залучилися до проведення заходів в умовах воєнного стану, які проводяться у рамках «Освітнього хабу Хмельниччини». Підкреслено, що демографічна та воєнна ситуація вплинула на формування оптимальної мережі навчальних закладів у Хмельницькій області. У 2022 році в Україні частину закладів освіти релокували, частину реорганізували, окремі – створили для забезпечення надання в них якісних освітніх послуг і утворення безпечних умов для навчання.

Акцентовано, що ключовим питанням є створення безпечних умов навчання. На Хмельниччині й надалі працюють над облаштуванням укриттів, створенням «Класів безпеки» у закладах освіти, оновленням матеріально-технічної бази кабінетів «Захисту України». Поряд з цим показано необхідність максимально використання технологій дистанційного навчання.

З'ясовано, що спостерігається криза якості наукової діяльності в умовах воєнного стану. Це проблеми проведення наукових експериментів; не видаються збірники наукових праць тимчасово переміщених закладів вищої освіти; у зв'язку з тимчасовим відімкненням електроенергії та нестійким Інтернетом виникають проблеми у роботі спеціалізованої вченої ради; немає можливості виїхати за кордон з метою участі у міжнародних наукових заходах, проходження стажування.

В статті також розкрито стратегію інтернаціоналізації Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, участь у міжнародних проєктах.

Ключові слова: освіта Хмельниччини, сучасні виклики, воєнний стан, освітній хаб, заклади освіти, здобувачі освіти, педагогічні кадри.

Постановка проблеми. Освіта є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил суспільства. Ця гуманітарна сфера спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, професійної підготовки особистості, формування інтелектуального потенціалу нації і всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства [1].

24 лютого 2022 року страшним лихом і незагойними ранами увірвалася у наше життя війна. Сфера освіти Хмельниччини, як і всі сфери життя суспільства, зазнала суттєвих змін в умовах воєнного стану. Усі ми продовжуємо вчитися жити в цих нових умовах.

Через війну, розпочату росією, продовжуються пошкодження та руйнування освітніх закладів – таких наразі 3170. З-поміж них майже 1500 закладів середньої освіти, 909 – дошкільної, 528 – вищої. Щодня всі учасники освітнього процесу мають долати виклики війни.

Повномасштабна війна в Україні погіршила доступ до освіти, негативно вплинула на якість освітнього процесу, відобразилася на психоемоційному стані здобувачів освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із державною освітньою політикою та управлінням освітою, присвячена ціла низка праць таких науковців, як В. Андрущенко, В. Астахов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, С. Барабанова, Р. Валєєв, В. Жураківський, О. Зигало, І. Іванюк, І. Каленюк, В. Клепко та ін. Проблеми вищої освіти розкрито у наукових доробках В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка, В. Огаренко, Л. Пшеничної, Ю. Фролова, Н. Шульги та ін. Освіту Хмельниччини в умовах воєнного стану досліджували Д. Басюк, І. Шоробура та ін. [3].

Мета статті – розкрити особливості розвитку освіти Хмельниччини в умовах воєнного стану, показати її сучасні виклики та стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. 24 лютого 2022 року життя в нашій країні змінилося повністю.

Причиною змін стала неоголошена війна рф проти України. У швидкий проміжок часу українське суспільство було змушене перелаштуватися на абсолютно інший формат свого повсякденного життя, додавши до нього вимоги воєнного стану.

Змін зазнала і освіта, яка зустрілася з такими викликами:

– потенційна загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмежений доступ до базових потреб людини;

– масштабні руйнування освітньої інфраструктури;

– вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призводить до голоду «соціального капіталу та ресурсу»;

– загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українськими студентами, порушення процесу безперервності освітнього процесу;

– втрата управлінського контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних військових дій.

– видатки на розвиток освіти в умовах війни;

– загроза енергетичної кризи.

У короткий час на території м. Хмельницького та області були організовані різноманітні хаби для надання допомоги особам, які полишали зони бойових дій. Ми дуже вдячні іноземним країнам, що вони зуміли прихистити наших учасників освітнього процесу.

Важливими викликами сьогодення є впорядкування бомбосховищ, найпростіших укриттів, створення безпекового середовища. Це ті заходи, що організуються з метою повноцінного проведення освітнього процесу.

Чимало закладів освіти перемістилися на територію підконтрольну Україні, що порушує проблему надання якісних освітніх послуг. На Хмельниччину прибуло понад 130 тис. внутрішньо переміщених осіб. Приступило до навчання на різних рівнях освіти понад 7 тис. осіб.

Водночас на Хмельниччину релоковано п'ять закладів освіти:

– Харківський національний університет внутрішніх справ;

– Херсонський національний технічний університет;

– Державний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус» імені І. Г. Харитоненка Державної прикордонної служби України;

– Комунальний заклад «Бахмутський фаховий коледж культури і мистецтв імені Івана Карабиця»;

– Маріупольський будівельний фаховий коледж.

Підготовка якісних фахівців різних сфер є пріоритетом України.

До Хмельницької області також релоковано 56 підприємств.

Попри великі потреби української держави в коштах для фронту, вона знаходить можливість фінансувати навчання в умовах воєнного стану, бо розуміє – після нашої Перемоги країні будуть потрібні розумні люди, за ними майбутнє. Тому наш фронт пролягає через студентську аудито-

рію. Тож тут, в тилу, ми маємо бути відповідальними громадянами й отримувати власні перемоги над ворогом [5].

Для забезпечення емоційної підтримки, профорієнтації та якісного процесу навчання під час війни у найкоротший термін відкрили Освітні хаби не тільки в Україні, але і в інших країнах.

Хмельниччина була першою в Україні, де відкрито Освітній хаб. Зокрема, адміністрація, викладачі та студенти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії активно залучилися до проведення заходів в умовах воєнного стану, які проводяться у рамках «Освітнього хабу Хмельниччини». На сьогодні ми працюємо над проведенням навчально-виховних, культурно-просвітницьких заходів із дітьми та учнівською молоддю внутрішньо переміщених осіб. В академії визначено ряд локацій для проведення різноманітних заходів.

«Психологія в дії». Викладачі кафедри психології і студенти спеціальності «Психологія» здійснюють активну волонтерську діяльність в умовах воєнного стану.

Працюють локації «Щира зустріч – гарний настрій», «Вивчаємо разом українську мову».

«Свята в Україні та англomовних країнах». «Тренування з баскетболу та футболу», які проводяться на базі Хмельницької соціально-спортивної школи Фонду Реал Мадрид.

«Медіабезпека та інтернет-грамотність». «Мистецтво і туризм».

Демографічна та воєнна ситуація вплинула на формування оптимальної мережі навчальних закладів у Хмельницькій області. У 2022 році частину закладів освіти реорганізували, окремі – створили для забезпечення надання в них якісних освітніх послуг і утворення безпечних умов для навчання.

Упродовж останніх п'яти років народжуваність в області зменшилася майже на 3 000 дітей. На листопад 2022 року за межі України з області виїхало 7 196 дітей, а з тимчасово окупованих територій на Хмельниччину перемістилося 6 227 дітей. Майже всі учні, які виїхали за кордон, продовжують навчатися у закладах освіти Хмельниччини з використанням дистанційних технологій.

Наразі в області функціонує 683 закладів дошкільної освіти (комунальні – 675, державні – 1, приватні – 7). Тут виховується 37 387 дітей, працює 4 500 педагогічних та близько 5 000 технічних працівників.

Діє 561 заклад загальної середньої освіти (21 початкова школа, 212 гімназій та 328 ліцеїв). В них навчається 140 271 учень, працює 15 588 педагогічних та 8 000 технічних працівників [5].

Зменшення кількості дітей шкільного віку у сільській місцевості призвело до закриття у цьому році 13 закладів освіти, 2 реорганізовано у філії, через відсутність учнів призупинено навчальний процес

у 5, ще 30 реорганізовано з пониженням ступеня. У 2 закладах відновлено юридичний статус.

Також функціонує 14 закладів освіти з цілодобовим перебуванням дітей (5 ліцеїв, 5 спеціальних шкіл, 3 навчально-реабілітаційні центри для дітей зі складними порушеннями та дитячий будинок). Наразі в них є 2 802 дитини (88% від проєктної потужності). При цьому передбачено збереження Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою та перехід ліцеїв загальної середньої освіти до 2027 року на здобуття профільної освіти та перепрофілювання їх на спеціалізовані заклади.

Для забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами утворено 27 інклюзивно-ресурсних центрів. Існує потреба у ще 3-х (2 – м. Хмельницький, 1 – м. Кам'янець-Подільський).

Середня наповнюваність класів в області цього-річ становить 19 учнів: найбільша у Хмельницькій міській тергромаді – 29 учнів, найнижча у Китайгородській сільській тергромаді – 8.

У 64-х закладах позашкільної освіти займається 33 850 дітей віком від 6 до 17 років.

Крім того, в області діє: 41 опорний заклад освіти; 23 заклади професійної (професійно-технічної) освіти та 3 навчальні центри при установах виконання покарань, в яких навчаються 9 289 здобувачів; 20 закладів освіти фахової передвищої та 13 вищої освіти, 4 таких заклади переїхали з тимчасово окупованих територій. На I курс навчання у 2022/2023 навчальному році нараховувалось 5 933 студенти, а це – лише 42% до ліцензованого обсягу.

Підвіз учнів та педпрацівників здійснюють 345 шкільних автобусів. Відзначимо, що 82 таких транспортних засоби передано для потреб Збройних Сил України. 13 автобусів були в користуванні місцевих комісаріатів, до початку навчального року їх повернули. Тож заплановано придбати та передати громадам 18 шкільних автобусів, за кошти місцевих бюджетів уже придбано 3.

Альтернативою державним/комунальним закладам освіти в умовах сьогодення, можуть стати приватні школи. На сьогодні в області функціонує 6 таких закладів [2].

Ключовим питанням є створення безпечних умов навчання. На Хмельниччині й надалі працюють над облаштуванням укриттів, створенням «Класів безпеки» у закладах освіти, оновленням матеріально-технічної бази кабінетів «Захисту України». Поряд з цим необхідно максимально використовувати технології дистанційного навчання.

Одним із викликів сьогодення є педагогічні кадри. Частина педагогічних і науково-педагогічних працівників, була мобілізована, окремі пішли до лав Територіальної Оборони. Інші з метою

збереження життя свого і своїх близьких, змушені були в короткий термін виїхати за кордон. Зрозуміло, що перебуваючи за кордоном, вони змушені шукати засоби для свого існування, адже тих ресурсів, які надаються як благодійна допомога, не вистачає. А це означає, що вони почали влаштовуватися на роботу у тих країнах, куди виїхали. Працюючи у часових межах країни перебування, вони не завжди можуть долучитися до повноцінного викладання у рідному закладі освіти.

Варто відмітити, що в перші дні війни та оголошення мобілізації, частина педагогічних, науково-педагогічних працівників, студентів були призвані до лав Збройних Сил України, окремі з них, хто не проходив службу в армії, пішли до лав Територіальної Оборони. Заклади освіти використовуються для потреб військових та вимушено переміщених осіб.

Значна частина студентів виїхала за кордон, більшість з них не повернуться. Крім цього, вони також змушені шукати там засоби для існування, а тому, зрозуміло, вони націлені більше не на отримання якісних послуг, а на забезпечення виживання. Ще однією проблемою є те, що в цьому році велика кількість випускників обирали не вітчизняні ЗВО для вступу, а закордонні, звісно, що мотиви їх зрозумілі.

Освіта області перемістилася з офлайн режиму в онлайн, що також ускладнило процес надання якісних освітніх послуг. Зокрема, незважаючи на те, що навчальні заклади працювали в умовах онлайн формату під час пандемії, ми не зустрічалися з перериванням освітнього процесу сигналами «Повітряна тривога», а з часом і призупиненням діяльності електромереж та «віяловими» відключеннями. Зрозуміло, що такі умови не сприяють наданню якісних освітніх послуг. Але незважаючи на це, в освітан свій фронт, умовою якого є розвиток освіти. Освітнями були розроблені курси, методичні матеріали, підібрана доступна джерельна база тощо, тобто створені такі умови, що здобувач освіти, не прив'язуючись до часових меж, може самостійно готуватися, а викладачі, у такій ситуації, надають лише консультативну допомогу. Звичайно, викладачеві, за таких обставин, стало важче працювати, адже він забезпечує надання освітніх послуг у час проведення занять, а якщо є перерви, він працює понаднормово, з кожним здобувачем окремо. Всі ці зусилля спрямовані на забезпечення освітнього процесу і недопущення його зупинки [5]. Сьогодні ми працюємо в офлайн режимі і безпечно середовище – пріоритет.

Система освіти області працює, учасники освітнього процесу шукають різноманітні можливості аби надавати якісні освітні послуги.

У цьому контексті звернено увагу на проблеми адаптації та стресові ситуації. Здобувачам, які

вступили в цьому році до закладів освіти важко адаптуватися до нових реалій, а тут ще і перебої з інтернетом, тощо. У зв'язку із цією ситуацією до роботи підключаються психологи.

Не менш важливою проблемою для менеджменту освіти є здійснення контролю за організацією освітнього процесу, адже при сучасній навантаженості важко здійснювати офлайн комунікацію. І щоб подолати цей виклик, в освітніх закладах області використовуються досягнення науки в сфері ІКТ, а також необхідно вдаватися до постійного моніторингу. Саме так можна виявити та ліквідувати ті проблеми, що виникають в сучасних умовах надання освітніх послуг.

Сьогодні в умовах воєнного стану усе спрямовано на перемогу, але також налагоджено формування бюджету і фінансування освіти, коли незважаючи на такі важкі часи, усі учасники освітнього процесу отримують стипендії та заробітну плату.

Ще однією важливою проблемою є енергетична криза. Адже планові відключення впливають на навчальні заняття.

Зважаючи на це, маючи свободу, проявляючи творчість, викладачі у будь-який доступний спосіб намагаються надавати освітні послуги не лише читанням лекцій, а й консультуванням, рекомендацією джерел і їх надсилання через різні засоби комунікації. Часто замість 8 годин, сьогодні освітяни працюють по 12–16 годин на добу, відбувається психологічне виснаження. Щоб уникнути цих та інших явищ, заклади освіти встановлюють динамічні розклади, індивідуально підходять до викладання дисциплін, тем і окремих питань.

Сьогодні спостерігається криза якості наукової діяльності. В умовах агресії росії ця криза зумовлена:

- проблемами проведення наукових експериментів;
- не видаються збірники наукових праць тимчасово переміщених закладів вищої освіти;
- у зв'язку з тимчасовим відімкненням електроенергії та нестійким інтернетом виникають проблеми у роботі спеціалізованої вченої ради щодо захисту дисертаційних робіт.
- немає можливості виїхати за кордон з метою участі у міжнародних наукових заходах, проходження стажування.

Незважаючи на складні умови сьогодення, розроблено стратегію інтернаціоналізації Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. У період 2022–2023 рр. науково-педагогічні працівники академії пройшли міжнародні стажування у закладах вищої освіти та наукових установах: Туреччини, Польщі, Словенії, Італії, Словаччини, Франції, Канади, Литви, Фінляндії тощо.

Взяли участь у міжнародних проектах: ІЛА Німеччина; Італія; Туреччина; Польща тощо. А також у міжнародних програмах: ООН, ЮНІСЕФ,

Фундації Центральної європейської академії Наук та Сертифікації (Польща – Німеччина – Франція – Фінляндія) тощо.

Здобувачі вищої освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії навчалися у ЗВО Європи (по програмі міжнародної академічної мобільності Erasmus+ Muş Alparslan Üniversites; магістерська програма паралельного диплому в Інституті Європейської Культури у Гнезно, Польща) (2):

Викладачі кафедри іноземних мов підтримують зв'язки із волонтерами міжнародної організації «Корпус Миру», Британською Радою, Goethe-Institut, командою національного Еразмус офісу в Україні та ін. Є можливості створювати інтегровані спільні освітні програми з країнами Європейського Союзу.

Також в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії сплели понад 1500 сіток, пекли щоденно до 2000 пирогів, 700 внутрішньо переміщених осіб проживало в гуртожитку. Заклад активно працює на перемогу, проводили Молитовні сніданки, благодійні концерти, аукціони, зібрано на благодійному заході «З Україною в серці» 300 тис. грн.

Висновки і пропозиції. Отже, зазначені вище виклики, з якими зустрілася освіта України та Хмельниччини зокрема, призводять лише до тимчасових кризових явищ, коли освітяни через свою невідповідність не знають як діяти. З часом, в хаосі вибудовується певний порядок, який створить абсолютно нову освіту, а учасників освітнього процесу загартує і підготує до адекватного і швидкого реагування на ті чи інші проблеми.

Кожен педагог на своєму фронті щодня наближає нашу велику Перемогу: волонтерить, донатить кошти та забезпечує наших захисників, допомагає ВПО, підтримує українську економіку, розвиває нашу культуру та навіть в умовах війни – розбудовує рідну країну.

Перспективи щодо розвитку освіти Хмельниччини в умовах сьогодення ми вбачаємо у вивченні досвіду використання сучасних інформаційних технологій, особливостей дистанційного навчання, розробці індивідуальної траєкторії здобувачів освіти в умовах воєнного стану.

Список використаної літератури:

1. Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (20 квітня 2021 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. О. В. Пономаренко, Л. О. Сущенко. Запоріжжя: АА Тандем, 2021. 191 с.
2. Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної кон-

- ференції (Хмельницький, 28 лютого 2017 року). Хмельницький: ХГПА, 2017. 333 с.
3. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 31 березня – 2 квітня 2021 р.). У 2 томах / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : «Мітра», 2021. Т. 1. 313 с.
  4. Гільберг Т. Г., Шоробура І. М., Долинська О. О. Рідний край – Хмельниччина. Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак А. А., 2013. 178 с.
  5. Освіта Хмельниччини 2023 р. <https://www/facebook.com/100068098517679/posts/pfbid0bgXwcDgYjqkV2eBuJd7Bp3uEyBLRN3A4cRDgVGZVc2Gvh7zVd9UA5ZfZaPGQSRtKI/>

Shorobura I. Education of Khmelnytskyi Region: Modern Challenges

The article reveals the peculiarities of the development of education in Khmelnytskyi under the conditions of martial law, and shows its main challenges.

In particular, it is a threat to the life and health of participants in the educational process, limited access to basic human needs; large-scale destruction of educational infrastructure; forced large-scale relocation of participants in the educational process within Ukraine; reduction of expenses for the development of education.

It should be noted that Khmelnytskyi was the first in Ukraine to open an Educational Hub. In particular, the administration, teachers and students of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy were actively involved in conducting events under martial law, which are held within the framework of the «Educational Hub of Khmelnytskyi Region».

It is emphasized that the demographic and military situation influenced the formation of an optimal network of educational institutions in the Khmelnytskyi region. In 2022, some educational institutions were closed, some were reorganized, some were created to ensure the provision of quality educational services and the creation of safe conditions for learning.

It was emphasized that the key issue is the creation of safe learning conditions. In Khmelnytskyi region, they continue to work on arranging shelters, creating “Safety Classes” in educational institutions, and updating the material and technical base of the Defense of Ukraine offices.

Along with this, the necessity of maximum use of distance learning technologies is shown. It was found that there is a crisis in the quality of scientific activity in the region under martial law.

These are the problems of conducting scientific experiments; collections of scientific works of temporarily relocated institutions of higher education are not published; in connection with the temporary disconnection of electricity and unstable Internet, there are problems in the work of the specialized scientific council; there is no possibility to go abroad for the purpose of participation in international scientific events, internship.

The article also reveals the internationalization strategy of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy, participation in international projects.

Key words: *education of Khmelnytskyi, modern challenges, martial law, educational hub, educational institutions, education seekers, teaching staff.*